

Odzivi

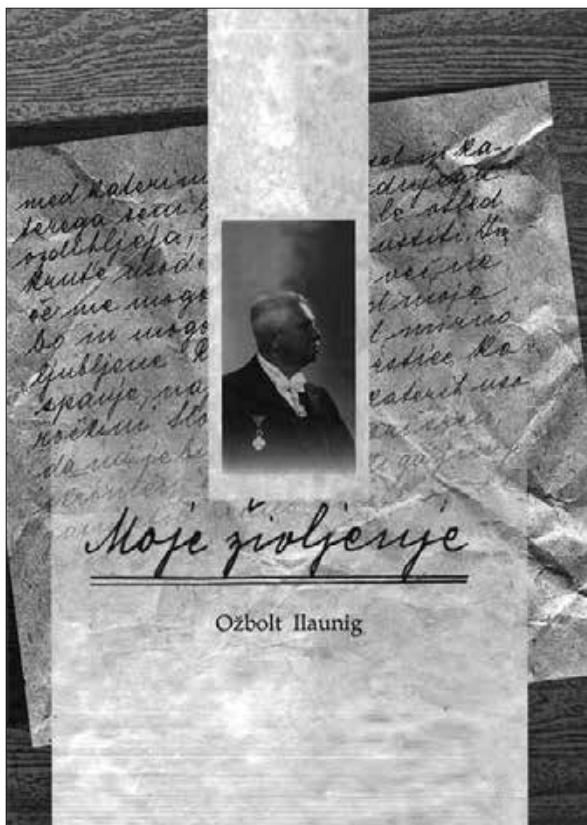
Dosleden sodnik in občutljiv umetnik. Ožbolt Ilaunig (1876–1945), avtobiografska knjiga

»Nič ni lepšega kakor red, upoštevanje zakona, občutek, da vsi ne moremo vladati.«

»Siničice in ščinkavci, ki so v vrtu prepevali spomladanske pesmi, svoj friček friček in čin čelin, so postali mirni in siničica radovedno gleda na okno in se oglašča s svojim činžara-činžara, kakor bi hotela reči: Ali ne veš, da me zebe, pomagaj mi!«

Ožbolt – Oswald, Ilaunig – Ilavnik

Pod naslovom *Moje življenje* je dr. Ožbolt Ilaunig rokopisno napolnil 13 zvezkov, in to je zdaj izšlo v lepo opremljeni knjigi velikega formata na 500 straneh. Izdajatelj sta Pokrajinski arhiv v Mariboru in Knjižnica v štajerskem trgu oziroma mestu Lenartu, seveda ob znatni občinski podpori. Sam Ilaunig

je prilagal dnevniku številne dokumentarne listine. Zanimiv dokument je na primer pismo Franceta Grafenauerja iz leta 1930. »V Jugoslaviji sem našel resnično bratoljubje samo pri koroških in primorskih beguncih... Pri Štajercih je bratoljubje še v zibeli, pri Kranjcih pa še ni se rodilo.«

Uredništvo je številne večinoma nemške citate vključilo v rokopisni obliki, kar ima za knjigo okrasni pomen, hkrati pa se je na ta način izognilo težko rešljivim transkripcijskim in prevodnim problemom. V prepisu slovenskega rokopisa žal niso izostale napake. Na primer: »Videl sem, da bi mučil srečo dveh ljudi, če bi izrekel svoj veto« (v izvorniku je najbrž »uničil srečo«); »Zopet gledam obraze, ki so mi tako zoprni, a brez sonca ni nikjer« (v izvorniku je najbrž »sence«); »Hudo so baje napadli tovarne za zrakovplove v Dolenjskem Novem mestu« (v izvorniku je gotovo »v Dunajskem Novem mestu«).

Pisatelj je pisal svoje krstno ime po slovensko (Ožbolt), svoj priimek pa po nemško (Ilaunig), čeprav so mu nekateri kdaj pa kdaj pisali »Ilavnik«. Doma je bil blizu Rebrce na Koroškem v južni Podjuni. Rodil se je kot nezakonski otrok. Bil je tako rekoč kuhan in pečen na bližnji župniji ali znameniti komendi, kjer so opazili njegovo ukaželjnost, tako da so mu omogočili gimnazijsko šolanje v Celovcu. Ni prenesel internatskega režima v Marijanišču, hotel je biti prost. Med njegovimi profesorji je bil tudi dr. Jakob Sket, in Sketova povest *Milko Vogrin* je vplivala nanj in na prijatelja Rada Kušaja (kasneje znamenit pravnik v Ljubljani): »Ta povest naju je čisto predrugačila. Naenkrat se mi je odprl nov svet, različna čutila so napolnjevala moje srce... Nagnjenje do sentimentalnosti, neki poetični čut se mi je vcepil v srce, kar mi bode tudi ostalo, četudi sem do sedaj že prevelikokrat spoznal, da ni vse tako na svetu, kakor si človek misli.«

Sam se je vzdrževal

Mladi Ožbolt, ki je rad zahajal v planine in gore, je čutil, da duhovniški poklic nikakor ni zanj, čeprav je bil pobožen. »Zato vsako mlado srce, kvišku, vzdrami se, gor na planine, tam najdeš moči za svoj težavni poklic!« In še eno nasprotje: mater je prisrčno ljubil, a ona je grobo zahtevala, naj gre v bogoslovje in postane duhovnik. Res je eno leto prebil v bogoslovju, a trpel strašne ne le duševne, tudi telesne muke. Kasneje je vzdrževal zveze z materjo, čeprav je vedel, kako grdo mu je takrat nasprotovala.

Ožbolt svoje samostojnosti ne obeša na veliki zvon, tako da bralec komajda izlušči dejstvo, da si je, ko je zapuščal bogoslovje, priskrbel v Ljubljani študijsko posojilo, ki ni bilo majhno, kar mu je omogočilo, da je študiral pravo v Gradcu. Pri vsem tem ni bil nagnjen k varčnosti, ampak si je hotel kaj privoščiti. Še mnogo let kasneje je odplačeval študijski dolg. Ko se je zaljubljal v dekleta, je od njih pričakoval tudi materialno pomoč in osvoboditev od gmotnih skrbi. Namesto tega pa se mu je celo zgodilo, da ga je zaročenka tožila – in je tožbo dobila – češ da jo je oškodoval v času, ko je pričakovala poroko, pa iz poroke ni bilo nič.

Umevno je, da tak značaj, kot je bil Ožbej, ni mogel biti na zunaj nacionalno dejaven, pa čeprav se je narodna zagretost pričakovala. »Mogoče so me Slovenci včasih napačno sodili, a v srce mi niste videli. Ostal sem to, kar sem bil, zaveden Slovenec, ki iskreno ljubi svoj narod... Uradnika kričača nihče ne mara in kaj takega nikdar nočem biti.« V narodnem pogledu ni bil radikalen. Gojil je ljubezen do rodne Rebrce z njeno komendo, s starinsko cerkvijo, z razpadajočim Pustim gradom na bližnjem hribu, z mogočnim Obirjem v ozadju. In za literarno izpovedovanje je slovenščina ljubša kot nemščina, ki se ponuja. Toda kadar so se zgodovinski dogodki politično zgostili, sodnik ni ostal neprizadet, ampak se je angažiral, podrejajoč se vsakokratnim zunanjim pritiskom.

Korošec na Štajerskem

Že v mladih letih je začel sodelovati v slovenskem časopisju z raznovrstnimi prispevki, tudi humorističnimi. Oblast načelno ni zaposlovala slovenskih uradnikov na Koroškem. Ožbej je po študiju in doktoratu nekaj časa služboval v Avstriji, nakar je bil leta 1908 premeščen v Lenart na štajerskih Slovenskih goricah. Lenart je bil napol slovenski in napol nemški trg. Tedaj so nemški štajerski nacionalisti pod okriljem organizacije Schulverein dosegli, da je bila tukaj ustanovljena nemška šola. »Eni so pozdravljali Hvaljen bodi Jezus Kristus, drugi so tulili Grüss Gott.« Ožbolt se je poročil z Nemko (Julika Spitzky), starejšo od sebe, in imel enega sina. Skoraj vsako leto je obiskal drago Rebrco in domače.

Moram povedati, da moje zanimanje za Ilauniga izhaja odtod, ker sem preučeval nekega drugega slovenskega književnika, ki je kasneje deloval na Rebrci. To je bil dr. Metod Turnšek, po rodu s Ptujca, ki je prišel službovat kot župnik na Rebrco leta 1956, to je deset let po tem, ko je Ilaunig umrl v Lenartu. Korošec Ilaunig je bil odšel na Štajersko, Štajerec Turnšek je prišel na Koroško. Najbrž ni ostalo nezapaženo, da sem predlagal, da bi na Rebrci postavili skupni literarni spomenik Turnšku in Ilaunigu, tem bolj upravičeno skupni, ker je Turnšek nadaljeval in na novo izdal Ilaunigovo povest *Slednji vitez Reberčan*, in sicer pod

naslovom *Črni Hanej*, da ne govorim, kako je Koroška navdihovala še drugo Turnškovo književnost.

Glede političnih zadev je Ilaunig marsikdaj preroško napovedal, kaj bo prinesla prihodnost, v resnici pa ni prehiteval, ampak je čakal, kaj se bo zgodilo. Ni se vključeval v zamisli o bodočem jugoslovanstvu, ki je leta 1918 naenkrat udarilo v ustaljeno življenje. Takšna zadržanost ni bila samo ljudska značilnost, ampak je bila usklajena z Ožboltovim sodniškim poklicem. Ta je zahteval nepristranost in vsakokratno upoštevanje veljavnih zakonov. »Sodnija je faktor, ki mora biti zaradi svoje stroge objektivnosti steber države in tisti kraj, kamor se mora obračati ljudstvo z zaupanjem... Duhovna in sodnijska oblast sta faktorja, ki se morata drug drugega podpirati.«

Dolga leta je bil glavni Ožboltov politično-poklicni sopotnik v Lenartu odvetnik dr. Milan Gorišek, narodnjak. Bila sta si nasprotnika, pa tudi somišljenika. »Gorišek ni bi nikoli diplomat, ampak se je dal voditi od svojega prekipevajočega temperamenta.« Ožbolt, ki se je prilagajal, je bil spričo Goriškovega popolnoma drugačnega značaja pogosto razdražen.

Vsekakor monarhist

Vsekakor dr. Ilaunig ni podoben nekemu drugemu slovenskemu pravniku, ki je deloval v prevratni dobi – v mislih imam dr. Bogumila Vošnjaka. Ta je bil pa rojen politik, lahko rečem, da je najsposobnejši slovenski politik vseh časov. Vošnjak je študiral v Pragi in drugje in služboval kot univerzitetni profesor v Zagrebu, predaval je ustavno pravo. Kmalu po začetku prve svetovne vojne mu je uspelo pobegniti v Italijo, nato je bival v Švici, v Franciji, v Londonu in v ZDA. Obiskoval je Srbijo. Bil je odločen nasprotnik Avstro-Ogrske. Finančno mu je pomagal oče, ki je bil bančnik. Vošnjakovo prepričanje, da je treba razdreti Avstro-Ogrsko in ustanoviti nacionalne države, med njimi skupno južnoslovansko državo z jedrom ali kot so govorili južnoslovanskim Piemontom – Srbijo, je doživelo zmago. Izguba Koroške in Primorske je bila poraz, ali vseeno se je Slovenija prvič v zgodovini mednarodno uveljavila. Vošnjak je deloval v najvišji diplomaciji. Primerjava z Vošnjakom torej pokaže, da je bil Ilaunig res tak, kot je označil samega sebe: »moja neodločnost in boječnost, omahljivost«.

Ilaunig je preživel huda krizna obdobja, velike preobrate. Najprej ob izbruhu prve svetovne vojne. »Neizprosni bom proti vsakomur, ki mi skuša podtikati nepatriotično mišljenje.« Hoče povedati, da je popolnoma vdan avstrijstvu in cesarju in vojnemu zavezništvu z Nemčijo in da nanj nič ne vplivajo slovenstvo, srbstvo, jugoslovanstvo, slovanstvo. Posebno na Štajerskem se je na veliko izvajalo državno nasilje nad slovensko-slovanskimi narodnjaki. V provincialnem Lenartu se je razbohotilo ovaduštvo in so se dogajale številne krivice. Kasneje je Ilaunig zapisal:

»Kdo bi si upal leta 1914 trditi, da bo leta 1919 tako, kakor je sedaj. Bi ga obesili na prvo drevo.«

Tudi Ožbolt je bil potrjen na vojaškem naboru, vendar kot sodnik ni bil vpoklican v vojsko. Pač pa je njegov brat Mirko, ki je sicer živel v Ljubljani, prestal velike nevarnosti na frontah. Ilaunig je vseskozi obsojal italijansko »zahrbtost« nasproti Avstriji in seveda Slovincem. Njegov patriotizem se je izražal predvsem v odnosu do »izdajalske« Italije. Ob koncu vojne se je njegov srd obrnil proti nemškemu cesarju Viljemu.

Leta 1918 se je zgodila nepredstavljivo ostra sprememba. Uporabljali so besedo »prevrat«. Iz zadržanega in previdnega opazovalca se je Ilaunig hočeš nočeš prelevil v podpornika monarhistične Jugoslavije. Takrat je napisal: »Slovenskemu ljudstvu je monarhična ideja zaradi razmer v vseh dosedanjih letih tako rekoč v krvi. Če pride do republikanske vlade, si ne znam predočiti, da bi lahko bil red...« Leta 1933 piše: »Zase vem, da bi ne smelo biti dvoma, da smo vdani kralju, ker je on zaščitnik države proti sosedom, ki nam niso naklonjeni in se moremo le pod njim čutiti varne.«

Kako je umrl?

Veliko preizkušnjo je za Ožbolta pomenila koroška kriza, ki se je iztekla v porazni plebiscit. Doslej ni bilo znano, da je imel visoke stike in da je osebno bival večkrat na Koroškem, zato da bi pripomogel k zmagi slovenske, jugoslovanske strani. Po plebiscitu je krivil politike, da niso sprejeli ponujene rešitve, da bi bila meja na Dravi, ampak so hoteli več in preveč. A presenetljivo je, kako hitro se je Ilaunigu po plebiscitu spet odprla pot na Koroško v domače kraje. Torej se kot agitator le ni zelo izpostavil. Nepriistranski opazovalec bi lahko ugibal, da je kaj zakrivil tudi Ilaunig.

Fanatični, tako rekoč umetniški optimizem leta 1922: »Zasužnjena si, Koroška, a upam, da se po letu dni vrnem v zopet osvobojeno domovino.« In na drugi strani črnogledost leta 1924: »List za listom pada od drevesa Koroških Slovincem, še nekaj let, ostale bodo gole veje, posušile se bodo tudi te, zgrudilo se bo drevo. Koroških Slovincem ne bo več.«

Že ob marseillskem atentatu je Ilaunig zapisal o kralju Aleksandru: »O, kako se je trudil in mučil, da bi ubranil mir, da bi bil z vsemi sosedi v dobrih odnosih. In posrečilo bi se mu vse to, saj je imel izredne zmožnosti.« Znamenito se mi zdi, da se je Ilaunig 6. septembra 1940 udeležil v Ljubljani odkritja spomenika kralja Aleksandra: »Sijajna manifestacija za našo dinastijo, pod katero se čutimo varne.« Tedaj je Ilaunig obiskal tudi Stično, samostan, v katerem je deloval njegov pisateljski tovariš, mlajši in odločnejši Metod Turnšek.

Dvajset let Prve Jugoslavije so bila glavna leta Ožboltovega življenja in delovanja. A že leta 1941 se je

moral spet prilagoditi novemu položaju, ko je slovenska Spodnja Štajerska pripadla nacistični Nemčiji, in prav tako Gorenjska. Zgodilo se je, kar so nemčurji vedno zahtevali, in zdelo se je, da imajo prav. Najprej je Ilaunig močno obžaloval, da ni obveljala priključitev Jugoslavije trojnemu paktu, ampak je bil izveden znani puč v Beogradu. Potem je bolj ali manj molčal.

Upokojeni Ilaunig je med drugo svetovno vojno moral opravljati razne usluge nemški oblasti. Višek je bilo na primer to, da je sebe in družino vpisal v članstvo Heimatbunda in da je, ko se je bilo treba izjaviti glede narodnosti, odgovoril, da je »Kärntner Windischer«. Priznati je treba, da je Ilaunigov dnevnik odkritosrčen. Ožboltu ni preostalo drugega, kot da je v teku druge svetovne vojne tožil o trpljenju in hrepenel po miru. Zadnji zapis iz dnevnika je datiran 30. januarja 1945, a kot je znano, je Ilaunig umrl 8. februarja 1945. Uredništvo nič ne pove, kako je umrl. Takrat je nemštvo ponovno propadalo, slovanstvo je triumfiralo. Kako je prenašal še eno velikansko družbeno spremembo? Očitno je proti koncu vedno bolj mešal spomine in resničnost.

Medtem ko urednica Marija Šauperl ocenjuje Ilauniga kot »zavednega«, pa ga na koncu knjige dr. Marjan Toš nekajkrat neprizanesljivo označi kot »preračunljivega«.

Slednji vitez Reberčan

V mladih letih je Ožbolt nastopal kot družabni zabavljak ali »klobasar«. Poleg sentimentalizma je bil vir njegovega literarnega ustvarjanja humor. Ko je bil Ivan Cankar na obisku pri prijatelju Alojzu Kraigherju pri Sveti Trojici blizu Lenarta, se je s Cankarjem pogovarjal tudi Ožbolt. Cankar naj bi mu bil dejal odkrito posmehljivo: »Pisateljstvo ni težka stvar, kar usedite se in pišite naprej, kar vam pride na misel, ljudje vse berejo.«

Ožboltovo literarno ustvarjanje se je razcvetelo po prvi svetovni vojni, ko so druga za drugo izhajale njegove povesti. Navdihoval se je pri Tavčarjevi *Visoški kroniki*, sploh pa pri Stritarju, Sketu. Kraj dogajanja Ilaunigovih povesti je ali Koroška ali Štajerska. Nastale so dramtizacije, in Ilaunig se je udeleževal teh ljudskih gledaliških prireditev. Koroški rojak, doma iz Skočidola, Jakob Špicar (Ilaunig začuda piše njegov priimek Spitzer) je dramtiziral najlepšo Ilaunigovo povest *Slednji vitez Reberčan*. Nekdo je poročal o predstavi: »Župnik Sekol je uvodoma ljudstvu sijajno razložil igro. Nazval jo je povsem pravilno kot nekako Podjunsko Miklovo Zalo.«

Ilaunig v dnevniku navaja več slovenskih pesmic. Izčrpno popisuje celotno literarno dogajanje. Moj komentar je tale: Ilauniga Korošci še niso odkrili. Zdi se mi, da je med koroško Podjuno in koroškim Rožem čutilo kulturno nevoščljivost. Temeljno uredniško delo še ni opravljeno. Treba bi bilo zbrati vse Ožboltove spise in potem izbrati najboljše in jih

kritično izdati. Zdi se mi, da mu niso uspevale večje kompozicije, a posameznosti so dobre. Žal je koroška literarna klasika zapostavljena, ker ima prednost sodobnejša literatura. Ilaunig ocenjuje sebe na primer takole: »Je bil le poskus, nikdar nočem trditi, da bi bil ta spis literarne vrednosti. Spis je nastal iz ljubezni do milega domačega kraja.«

Bistveno za njegovo literarno dejavnost je ljubezen do preteklosti, smisel za zgodovino in spominjanje. S tem v zvezi je pogosto beleženje o smrti poznanih. Kakor vemo, je obujanje preteklosti značilno za romantiko. »Videl in čital sem mnogo kronik. Iskati zgodovino kakega kraja, je moje posebno veselje. Razmere v tem kraju, kjer je toliko osebnosti in ima sodnik le tedaj mir, ako ne gleda ne na desno ne na levo, so me napotile, da se posvetim v prostih urah delu, ki mi pomaga skozi suhoparne dneve in me osreči. Zdi se mi, kakor bi živel v drugem svetu, vse okoli mene je nič. Ustvariti hočem trajen spomin, to je moj ideal.«

Romantična je tudi občutljivost za naravne lepote. Ilaunig je na Štajerskem lahko izživil svoje občudovanje vinogradniške pokrajine. Skromne zametke vinogradništva je poznal iz domače koroške Podjune. Ilaunig je bil sploh velik popotnik. Obiskal je na primer grob Prešernovih sestra na Blejski Dobravi. Kasneje se je udeleževal organiziranih turističnih avtobusnih izletov v tujino.

»Kraljujemo.«

Ilaunigov dnevnik pomeni naključno izbiro, v katerih dnevih kaj zapisuje in v katerih nič. Začetna življenjska leta pa so podana strnjeno, nednevniško. Zanimanje vzbujajo redki opisani primeri sodniške prakse. Kot naravno pravico si jemlje biti politično prilagodljiv. Na mnogih mestih je slog odlično izpisan, sposoben izraziti pristno doživljanje intelektualca. Ta dnevnik je bralni užitek, čeprav ni roman. Naj navedem kakšno posrečeno prisposodbo: »Izginili so trinogi, ki so nam hoteli zadati smrtni udarec. Mi teptani smo vstali in kraljujemo«; »Sem čutil, kakor bi se mi odvalile cele Alpe od srca«; »Navaditi se bodo morali, da so Jugoslovani in da je bilo njihovo nemštvo le sraka s pavovim perjem«; »Sem posekal še Obir«; »Upanje je tista krilata ptica, ki nas dviga in dviga v življenju«; »Nebo je čisto in gore so tako krasne, postavljene v bližino«; »Sedaj je roka postala pretrda in pero se ne premakne več.«

Ilaunigov značaj znabiti predstavlja značaj koroških Slovencev in sploh Slovencev. Ilaunig ni bil tako samokritičen, da ne bi predvideval, da bo kdaj kdo bral njegov dnevnik. Zdaj ga z veseljem beremo vsaj tisti, ki podobno kot on radi obujamo in raziskujemo preteklost. Ali smo to predvsem stari ljudje ali so tudi nekateri mladi?

Milan Dolgan